

Розробка екскурсійного маршруту «Дорога до Шипоту» територією Закарпатської області

<https://doi.org/10.17721/2786-4561.2023.3.2-5/13>

Дикуха К.Д., Дем'яненко С.О.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

katedukyha@gmail.com

Надійшла до редакційної колегії 20.11.2023.

Прийнята: 30.11.2023

Анотація. У статті проаналізовані теоретичні основи екскурсійної справи, визначені основні поняття щодо екскурсій та її класифікації. Досліджено природні ресурси Закарпатської області, які можна

використати для створення екскурсій та пішохідних маршрутів в Закарпатській області. На основі опрацювання доступних даних створено екскурсійний піший маршрут «Дорога до Шипоту» та представлена його візуалізація за допомогою доступних фото ресурсів та додатків електронних карт.

Ключові слова . Пішохідні маршрути, екскурсія, ресурси, водоспад Шипіт, рекреація.

Development of the excursion route "Road to Shipot" through the territory of Zakarpattia region

Dykukha K., Demyanenko S.

Taras Shevchenko Kyiv National University, Kyiv, Ukraine

katedukyha@gmail.com

Abstract. The article analyzes the definition of the concepts of excursion and its classification. Research of the natural resources of Zakarpattia Oblast, which can be used to create excursions and hiking routes in Zakarpattia Oblast. Based on the processing of available data, an excursion walking route "Road to Shipot" was created and its visualization is presented using available photo resources and electronic map applications.

Keywords . Hiking routes, excursion, resources, Shipit waterfall, recreation.

Вступ. Слово «екскурсія» походить від латинського «екскурсіо». У мовний обіг це слово увійшло в XIX ст. і спочатку означало «вибігання, військовий набіг», пізніше – «вилазка, поїздка». Згодом відбулася видозміна цього слова за типом імен на «ія» (екскурс + ія). На сьогодні, екскурсію прийнято розглядати в таких аспектах:

- як самостійну форму виховання (патріотичного, трудового, естетичного);
- як одну з форм навчання;
- як форму роботи з масовою аудиторією;
- як один зі ступенів пізнання;
- як форму міжособистісного спілкування;
- як форму поширення наукових знань, ідейного виховання;
- як форму організації культурного дозвілля;
- як невід'ємну частину організованого туризму.

Екскурсія - це результат двох найважливіших процесів: її підготовки й проведення. Вони пов'язані між собою, взаємообумовлені. Неможливо забезпечити високу якість проведення екскурсії при непродуманій підготовці. (Tekhnolohiia pidhotovky novoï ekskursii...,2007)

Пішохідний туризм, як один з сучасних видів спортивного туризму, отримав в наш час дуже велику популярність і розвиток як в Україні, так і за кордоном. Пішохідний туризм гармонійно поєднує в собі фізичні і психолого-емоційні навантаження, оздоровчі компоненти, як фізичної культури, так і тривалого неформального спілкування властиве пішохідному туризму як виду спорту, розвиває в людині витривалість, волюв'язкість, дисципліну, вміння працювати в команді. У процесі походу інструктор навчає техніці туризму, правилам співіснування з навколишнім середовищем і дбайливому ставленню до нього.

Зараз актуальність цього виду туризму полягає у тому, що з російською агресією для людей закриті морські види відпочинку, тому багато хто надає перевагу та відкриває для себе гори. Для більшості це підйом на Говерлу, з попереднім заїздом туди, до максимально можливою висоти, задля скорочення пішої частини. Екскурсії та пішохідний туризм часто взаємопов'язані через спільність активного відпочинку та бажання вивчати нові місця. Обидва види туризму включають фізичну активність. Пішохідний туризм, зазвичай, означає довгі прогулянки чи походи пішки, тоді як екскурсії можуть включати піші прогулянки для детального огляду певних місць чи пам'яток та дають можливість вивчати нові місця, культури та природні об'єкти. Екскурсії можуть включати екскурсійні поїздки до історичних пам'яток, а пішохідний туризм може дозволити досліджувати природу та віддалені місця, недоступні для транспортних засобів.

Регіон дослідження обраний був на основі популярності туристичних гірських маршрутів, адже має величезний рекреаційний потенціал. Закарпаття лежить у межах Українських Карпат. Це гірська область: 4/5 її території займають гори. В Закарпатті знаходиться найвища вершина України - Говерла (2061 м). Майже половина території області вкрита лісами.

В Закарпатті 152 річки, що належать до басейну Тиси - притоки Дунаю: Боржава, Латориця, Уж та ін. Майже всі вони беруть початок у горах. На території області 137 озер. В області нараховується 415 територій і об'єктів природно-заповідного фонду.

Туристично-рекреаційний потенціал Закарпаття розглядається через можливість ефективного використання наступної сукупності ресурсів та напрямів:

- бальнеологічні ресурси (мінеральні води, лікувальні грязі, озокерит);
- лісові ресурси (міські ліси, лісопарки, ліси зелених зон ...);
- водні рекреаційні ресурси (ріки, озера, ставки, водосховища, водоспади);
- спелеоресурси (печери);
- природно-заповідні території та об'єкти;
- пам'ятки історії та культури, архітектури (монастирі, замки тощо);
- санаторно-курортні комплекси («Лумшори», «Поляна», «Синяк», «Шаян» та ін.);
- зимові види туризму та спорту (гірськолижний слалом, сноуборд);
- сільський зелений туризм.

Таким чином, об'єктом даної роботи виступають ключові точки екскурсійного маршруту Закарпаттям. Метою роботи є вивчення екскурсійних пішохідних маршрутів та розробка власного в Українських Карпатах.

Для досягнення поставленої мети були сформульовані наступні завдання:

- Проаналізувати природно-ресурсний потенціал Міжгірського району, Закарпатської області для складання маршруту ;
- Підібрати об'єкти для розробки пішохідної екскурсії;
- Розробити та оформити власну пішохідну екскурсію.

Отже, маршрут розробленої екскурсії проходить по території Карпатських гір, Міжгірського району та охоплює 5 основних об'єктів.

Матеріали і методи досліджень. Дослідження проведено на основі загальнонаукових методів аналізу та синтезу інформації, науково-методичних українських та зарубіжних джерел з питань дослідження теми створення та проведення піших екскурсійних маршрутів. В процесі написання статті, задля створення повноцінного екскурсійного маршруту використовувався метод аналітичного збору інформації, метод узагальнення та систематизації.

Результати та їх аналіз. Першочерговим завданням розробки екскурсійного пішохідного маршруту є всебічний аналіз природних туристсько-рекреаційних ресурсів Міжгірського району Закарпатської області. Міжгірський район розташований в північно-східній частині Закарпаття. З північного сходу межує з Львівською областю, зі сходу - з Івано-Франківською областю. Міжгірський район відноситься до гірських районів, має гірський, континентальний клімат. Межує з такими районами Закарпатської області: на сході з Тячівським, на півдні з Хустським, на заході з Іршавським, Свалявським і Воловецьким. На півночі межує з Сколівським район Львівської області та Долинським районом Івано-Франківської області.

Клімат є одним із важливих природних засобів оздоровлення людини. Клімат – це середній багаторічний режим погоди у даній місцевості, зумовлений природними процесами, що відбуваються у нижньому шарі атмосфери. Кліматичні умови сприяють використанню рекреаційних можливостей краю протягом 9-10 місяців на рік. В цілому клімат помірно-континентальний, м'який, вологий. Середня кількість днів зі сніговим покривом від 80 (у рівнинній частині) до 120 (в горах), тому термін можливого користування пішохідними маршрутами досить тривалий.

Для Міжгірського регіону, як і в цілому для області, переважає західний та південно-західний перенос висотних повітряних мас з Атлантики та Середземномор'я. З Атлантики надходить вологе повітря, взимку відносно тепле, з частими відлигами, а літом – прохолодне, що часто викликає зливи та грози зі шквалістими вітрами.

Наступ сухого і холодного континентального повітря з Сибірським антициклоном викликає восени та весною заморозки. З Арктики інколи зимою надходить різке похолодання (викликає сильні морози до 25°) за рахунок вторгнення холодних арктичних повітряних мас на райони Закарпаття.

Літня спека (температура вище 30° тепла) виникає в результаті наступу на райони Закарпаття континентального жаркого тропічного повітря з півночі Африки. Часті виноси тропічного повітря обумовлюють інколи в першій половині осені теплу і суху погоду.

Середня місячна температура повітря складає 6,7°, самого теплого місяця 16,4°, самого холодного січня – мінус 5,0°, в районі до мінус 5,8°C. Абсолютний мінімум температури повітря в холодні зими сягає 29-31° морозу, абсолютний максимум 33- 34° вище нуля (липень, серпень). Розрахункова температура повітря найбільш холодної п'ятиденки мінус 17°, найбільш холодної доби мінус 22°. Безморозний період продовжується в середньому 158 днів.

Зима, в середньому, в цьому районі починається на початку третьої декади листопада і закінчується в третій декаді березня, на високогір'ї – в першій декаді квітня. Весна починається після стійкого переходу середньодобової температури через 0° в бік її підвищення, в середині третьої декади березня і продовжується до першої декади червня. Весною температурний режим не стійкий, часто бувають різкі перепади від тепла до холоду. Літо починається, коли середньодобова температура повітря переходить через +15°. Такий період починається, в середньому, з другої декади червня і закінчується в кінці третьої декади серпня, або в першій декаді вересня. Триває літо, в середньому, 70-80 днів. На високогір'ї літо триває близько півтора місяця, але і в цей час можливе зменшення температури до 0-5° тепла. Осінь не довга, в середньому 75-85 днів, починається в кінці третьої декади серпня, або на початку вересня і закінчується в другій декаді листопада.

Середня річна швидкість вітру складає 1,9 м/с. Найбільші швидкості вітру спостерігаються з лютого по травень, і в листопаді та грудні; найменше влітку і на початку осені.

Гірські хребти сягають висот 1300-1700м. Схили хребтів району помірно круті, частково покриті чагарниками, листяними та хвойними деревами, які поступово переходять в хвойний ліс. Річкові долини мають більш пологі схили різної експозиції, що дає можливості для розвитку гірськолижного туризму. Найвища точка Міжгірщини - вершина Стримба що піднімається на 1719 м. над рівнем моря. Район багатий цілющими мінеральними джерелами, яких в районі близько 50. Найвідоміші з них - Соймівське, Келечинське, Вучківське, Верхньобистрянське та Колочавське.

Територія району багата водними ресурсами. Найбільші ріки району – Ріка та Теребля. На відстані 10 км. від с. Колочава знаходиться штучне Тереблянське водосховище Теребле Ріцької ГЕС, яке є місцем літнього відпочинку жителів району та гостей нашого краю. Гордість Міжгірщини – Синевирське озеро. Ця водна перлина знаходиться на висоті 989 метрів над рівнем моря. Озеро виникло внаслідок гірського обвалу в давні часи.. У районі є сировинні матеріали для дорожньо-будівельної галузі (піщаник, гравій), є незначні поклади торфу. (Pankova Ye.V. , 2003) Враховуючи, вище викладену інформацію вважаємо обраний район перспективним для проведення піших екскурсій.

Пішохідний туризм (англ. hiking) або хайкінг — один з найпоширеніших видів спортивного туризму, основною метою якого є подолання групою людей маршруту по місцевості з місця відправлення до місця прибуття за вказаний проміжок часу або без прив'язки до нього. (Kichura, V.P, 2009)

Пішохідний туризм сприяє фізичному та інтелектуальному розвитку людини, підтримці хорошої фізичної форми завдяки перебуванню в природних умовах довкілля. Маршрут пішого туризму може містити в собі програму фізичної або спортивно-оздоровчої підготовки, ознайомлення з історією та культурною спадщиною мешканців регіону.

Пішохідні екскурсії характеризуються найбільш гнучким маршрутом: можна пройти там, де не проїде жоден транспорт, а отже, дістатися тих об'єктів, до яких в інший спосіб не доберешся. Вигідним тут є і повільний темп руху, який забезпечує найсприятливіші умови для показу об'єктів і розповіді екскурсовода. Пішки можна безпосередньо наблизитися до пам'ятки, обійти її з різних боків, навіть доторкнутися до неї. Це дозволяє екскурсантам краще дослідити об'єкт, відчути себе учасниками подій, про які розповідає екскурсовод. Іншою важливою перевагою пішохідних екскурсій є низька вартість і простота в організації фактично вона проводиться силами одного екскурсовода.

Недоліки пішохідних екскурсій впливають із переваг - повільний темп руху та ліміт часу разом із втомою, яка з'являється при тривалому пересуванні пішки, обмежують загальну протяжність маршруту до 2-6 км. У такий спосіб неможливо далеко дістатися та охопити пам'ятки, віддалені одна від одної. Тому пішохідні маршрути придатні для проведення екскурсії на компактних територіях зі значним скупченням об'єктів (Korol', O.D, 2016)

Проект екскурсії «Дорога до Шипоту»

Мета екскурсії: ознайомлення екскурсантів з маршрутом походу до всім відомого водоспаду Шипіт. Родзинкою вважається підйом на не дуже популярну гору Великий Верх;

Тип екскурсії: кільцевий;

Тривалість: 7,5 годин;

Протяжність: 11,3 км

Маршрут екскурсії: село Пилипець (відправний пункт)— гора Гемба — полонина Боржава — вершина Великий Верх—водоспад Шипіт— село Пилипець (кінцевий пункт)

Нижче у форм і таблиці представлено зупинки, їх опис та координати.

Таблиця 1. Характеристика основних об'єктів показу маршруту [розроблено авторами на основі відкритих джерел]

№	Назва	Координати	Час	Відстань	Опис
1	Село Пилипець (відправна точка)	48.6720678506869, 23.331809735621313	0	0	Село високогірне. Воно розташоване на висоті 700-750 м н.р.м. Через село течуть річка Плошанка, потоки Пилипчик та Студений. У селі збереглась дерев'яна церква Різдва Пресвятої Богородиці XVIII ст. та 2 дерев'яні дзвіниці поч. XX ст. у різних кінцях села. Місцеві жителі розповідають, що у 1930-х рр. угорська влада пропонувала їхнім предкам своєрідний "бартер" — новий кам'яний храм в обмін на деревину з навколишніх лісів, але ті мудро відмовились. Сьогодні це відомий гірсько-лижний курорт. Траси різного рівня складності обладнані на сусідніх горах Гемба і Ряпушка. Пилипець має три бугельні витяги. Траса "Затишок" обладнана витягом ВЛ-600, довжина спуску 700 м, перепад висот 150 м, ширина — 100-200 м. На гору Гемба (1497 м) у Верхньому Пилипці ведуть витяги "Боржавські полонини" (1500 м, перепад висот між станціями 402 м) та "Магура" (900 м). (KARPATY.INFO: https://www.karpaty.info/ua/uk/zk/kh/pylypets/)
2	Гора Гемба	48.63350725973213, 23.267058432881587	2 години	3,31 км	Розташована на межі двох районів Закарпатської області — Міжгірського та Свалявського. Гемба — одна з найвищих вершин Полонини Боржава. Висота — 1491 м (за іншою інформацією — 1497 м). Вершина гори Гемба незалісна, куполоподібна,

					має форму вигнутого півмісяця. Підніжжя гори до відмітки близько 1200-1300 м вкриті віковими лісами, вище – розлогими полонинами із заростями чорничників. Гемба – відомий об’єкт гірського туризму, адже через її вершину проходить популярний маршрут «Вершинами Боржави», який бере свій початок у Міжгір’ї та закінчується у Воловці (чи у зворотному напрямку). Північні та північно-східні відроги у зимовий період обслуговуються 8 підйомниками для гірськолижників. Тут же розташований популярний гірськолижний курорт – «Пилипець», який має найдовшу в Українських Карпатах гірськолижну трасу, довжиною бл. 3,5 км.(vidpochynok v Karpatakh. https://karpaty.rocks/gora-gemba-0)
3	Полонина Боржава(через неї до Великого Верху)	48.50917558978152, 23.34273987143165	1 година	1,5 км	Хребет довжиною до 50 км з зоною букових пралісів до висот 1200 м, а вище – суцільні полонини, вкриті чорничниками. Взагалі вся Боржава має здебільшого плавні лінії, багато широких вершин, але хребет Великий Верх – Стій відрізняється дуже стрімкими схилами і вузьким гребенем. У назві хребта не дарма присутнє слово «полонина» — гори тут вкриті травою та чорничниками, а не холодними кам’яними брилами. Одноденний похід по Боржаві простіший, ніж підкорення Говерли, до того ж тут набагато менше людей, що особливо важливо для походів у високий сезон. Боржава вважається однією з

					наймальовничіших полонин Українських Карпат. (Gorgany PRO https://www.gorgany.com/pro/borzhava/)
4	Вершина Великий Верх	48.6418872651571, 23.227919590299415	1,5 години	1,81 км	Є однією з найпопулярніших вершин Боржави та й в цілому Полонинського хребта, складовою якого і є найдовші (близько 50 км) полонини Карпат. Великий Верх – це друга за висотою вершина Боржавських полонин – 1598 метрів над рівнем моря. Поступається вона тільки горі Стій (1681 м), але по кількості туристів, мабуть, переважає г. Стій через доступність: маршрути на гору є доволі легкими та не вимагають спеціальної фізичної підготовки, тому піднятися зможуть туристи різних вікових категорій. Схили Великого Верху до висоти 1200–1300 метрів над рівнем моря вкриті віковими буковими лісами з домішками смереки, а от вище розташовуються гірські полонини з густими заростями кущів яфін, тож у сезон можна досхочу поласувати цією смачнучою ягодою. У народі Боржаву називають «чорничним раєм», але щоб це зрозуміти сюди потрібно потрапити у липні-серпні. Ближче до осені на горі дозрівають гоготи (брусниця). (Hora Velykyu Verkh na Borzhavi Karpatium. https://karpatium.com.ua/hirsk-i-masyvy/velykyi-verkh-borzhava/)
5	Водоспад Шипіт	48.656942501292626, 23.269829081644836	2,2 години	3,51 км	Милуватися каскадами можна будь-якого сезону: взимку річка не замерзає повністю, тому ви маєте змогу побачити, як кришталевий потік зривається зі скель. Підійти до водоспаду можна як

					зверху, так і знизу — пейзаж буде однаково привабливим. Проте найкращий час для зустрічі з Шипотом — навесні, коли на схилах Гемби тануть сніги, наповнюючи потік. (Podorozhi ta pokhody v Karpaty https://www.karpaty.travel/ua/tours/hiking/neymovirna-borzhava/)
6	Село Пилипець (відправна точка)	48.6720678506869, 23.331809735621313	40 хвилин	1,13 км	-

Маршрут починається з села Пилипець, де екскурсанти мають пройти 200-300 м до підйомника і на ньому дістатися до Гемби, де в них буде можливість насолодитися краєвидом та скуштувати чай у місцевому закладі. Звідти ми вирушаємо через Полонину Боржава до вершини Великий Верх, яка є менш популярною серед туристів ніж г.Стій, що дасть можливість більш усамітнитися з природою.

І зі схилів Великого Верху, ми дійдемо до кінцевої точки маршруту — водоспад Шипіт, водний режим якого залежить від кліматичних умов та пори року. Найбільше води водоспад отримує весною та вранці після дощів. Влітку та восени водоспад може виглядати менш вражаюче через меншу кількість води. І згодом повернемося на відправний пункт — село Пилипець. Ми пройдемо маршрут по колу, довжиною приблизно 11,3 км, що по тривалості займе близько 7,5 годин.

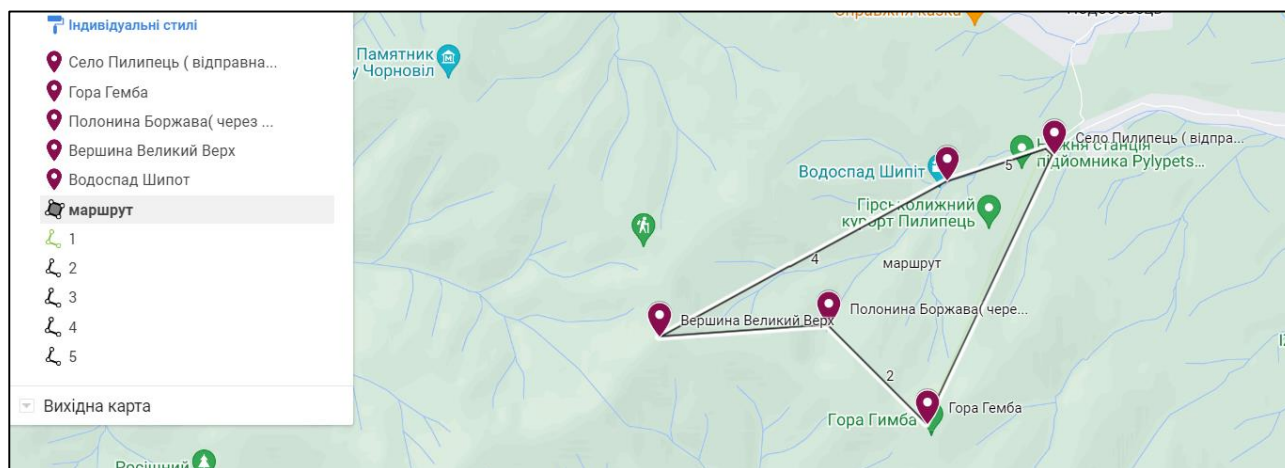

рис. 1. Картографічна схема маршруту екскурсії «Дорога до Шипоту» [маршрут розроблено авторами]

Висновки. Пішохідні маршрути сприяють популяризації здорового життя, відкривають нові горизонти подорожей та можливості бюджетного туризму. Пішохідні екскурсії є особливим видом спортивного туризму, який доступний для всіх бажаючих і, при правильному виборі, маршрутів та місцевості, можливий круглодобово на території Закарпаття.

Обрана для дослідження область відкриває велику кількість можливостей для створення різних пішохідних маршрутів, адже має придатні для пішохідних екскурсій кліматичні умови та різні ландшафти, від річок та озер до сніжних вершин. Це буде сильною перевагою над іншими областями для створення пішохідних маршрутів.

Створений маршрут має 5 ключових точок, протяжність 11,3 км та триває приблизно 7,5 годин), з урахуванням підйому на підйомнику.

References

- Hora Velykyy Verkh na Borzhavi | Karpatum. . Hora Velykyy Verkh na Borzhavi | Karpatum. [In Ukraine —Mountain Velikiy Verkh on Borzhava] Retrieved from: <https://karpatum.com.ua/hirski-masyvy/velykyi-verkh-borzhava> (in Ukrainian);
- Hora Hemba - Pylypets' - Vidpochynok v Karpatakh. Karpaty.rocks – vidpochynok v Karpatakh. [In Ukraine —mountain Hemba - Pylypets'] Retrieved from:<https://karpaty.rocks/gora-gemba-0> (in Ukrainian);
- Karpats'ki khreby: Borzhava - Gorgany PRO. Gorgany PRO.[In Ukraine —Carpathian ridges: Borzhava] Retrieved from: <https://www.gorgany.com/pro/borzhava/> (in Ukrainian);
- Khusts'kyi rayon — Pylypets'. Vidpochynok v Karpatakh — KARPATY.INFO: [In Ukraine —Hutsy district — Pylypets'] .Retrieved from: <https://www.karpaty.info/ua/uk/zk/kh/pylypets/> (in Ukrainian);
- Kichura, V.P Rozrobky proektu ekomerezhi Zakarpats'koyi oblasti (prodovzhennya robit). 2009 - 70 s (in Ukrainian);
- Korol', O.D. Orhanizatsiya ekskursiynykh posluh u turyzmi. Chernivets'kyy natsional'nyy universytet. 2016-144 s. (in Ukrainian);
- Podorozhi Karpatamy. Podorozhi ta pokhody v Karpaty:.[In Ukraine —Travels through the Carpathians] Retrieved from: <https://www.karpaty.travel/ua/tours/hiking/neymovirna-borzhava/> (in Ukrainian);
- Pankova Ye.V. Turystychnе kraieznavstvo. Kyivskyi natsionalnyi universytet kultury ta mystetstv. 2003- 249-250 s. (in Ukrainian);
- Tekhnolohiia pidhotovky novoi ekskursii—Turystychna biblioteka, 2007 [In Ukraine —Technology of preparing a new excursion] Retrieved from: <https://infotour.in.ua/ekskurs22.htm> (in Ukrainian).